

הכרזה

ראשי פרקים

פתיחה

א. מקור דין הכרזה

1. הכרזה במקרא

2. הכרזה במדרשי הלכה

3. הכרזה במשנה

4. סיכום

5. הערה: גדרי ההכרזה נתקנו ע"י חז"ל

ב. היקף ההכרזה (מקום, זמן)

1. מחלוקת ר' מאיר ור' יהודה במשנה

2. תקנות ההכרזה משחרב בית המקדש

3. לא הטריחו רבנן באבדה יותר מדאי

4. פסיקת הלכה

סיכום

נספח - מנהג הכרזת המאבד

1. במקורות התנאיים ובגמרא

2. תקנת רבינו גרשום מאור הגולה

3. הכרזת המאבד בשבת

4. היחס בין הכרזת המוצא להכרזת המאבד

פתיחה

בתחילת פרק שני של בבא מציעא אנו נפגשים בחובת המוצא להכריז על אבדה שמצא, וכך פותחת המשנה הראשונה: "אלו מציאות שלו, ואלו חייב להכריז"¹.

תחילה ננסה לברר מהו המקור ממנו נלמדת חובה זו. בכלל זה נעסוק בשאלה: האם זו חובה מן התורה, הנכללת במסגרת הטירחה שהתורה מחייבת את המוצא כדי להשיב את האבדה, או שמא מן התורה המוצא חייב רק לשמור את האבדה אצלו, וחובת ההכרזה היא תקנת חז"ל, שבאה על מנת להקל על המאבד למצוא את המוצא.

בשלב הבא נתבונן במחלוקת התנאים (ר' מאיר ור' יהודה) בנושא היקף דין ההכרזה, כלומר, מהו קהל היעד אליו אמורה ההכרזה להגיע. נלווה את השתלשלותה של המחלוקת עד לכדי הסקת מסקנות להלכה ולמעשה, בשאלה כיצד צריכה להיעשות ההכרזה בפועל, דהיינו, באלו מקומות צריך להכריז ולמשך כמה זמן, בכדי להגיע לקהל היעד הנדרש.

לבסוף, צרפנו נספח בו מובאים מקורות שונים, המתארים מנהג המקביל לחובת ההכרזה של המוצא - מנהג הכרזת המאבד.

1. דין זה מוזכר כחובה גם בספרו של יוספוס פלביוס קדמוניות היהודים כרך א' עמ' 136 ספר רביעי פסקה 274 (הוצאת מוסד ביאליק): "אם ימצא איש בדרכו כסף או זהב, יבקש את בעל האבידה ויכריז על המקום שמצא בו, ויחזיר את האבידה...".

א. מקור דין הכרזה

על מנת לברר מהו המקור של חובת ההכרזה, נתבונן תחילה בפסוקים שבתורה, וננסה לראות מה אפשר ללמוד מהם. לאחר מכן, נראה את ההתייחסויות השונות במדרשי ההלכה ובמשניות. קודם שנעיין במקורות השונים, נעלה את האופציות העיקריות שאפשר להשיב בנוגע למקור:

א. מצוות הכרזה מדאורייתא

מצוות ההכרזה אינה מפורשת בפסוקי התורה, ואף על פי כן ניתן לומר שהיא מן התורה. אפשר להעלות שתי גישות כיצד חובה זו נלמדת:

1. גישה פרטנית - נסיון למצוא בדרכים שונות (דרשות, דיוקים, וכדו'), כיצד חובה זו נלמדת מן המילים הכתובות בתורה.

2. גישה מכלילה - גישה זו מכלילה את חובת ההכרזה בתוך חובת 'השב תשיבם', כלומר, החובה לטרוח ולהשיב את האבדה, כוללת בתוכה גם חובה להכריז על המציאה במקרה ולא ידועים הבעלים, שכן כך היא הדרך להשיב את האבדה במקרים כאלה. כך יוצא שהחובה אינה מפורשת או מרומזת, אלא כלולה במילים "השב תשיבם לאחיך"².

ב. מצוות הכרזה היא תקנת חכמים

על הצד שחובת ההכרזה אינה נעוצה בפסוקי התורה (לא בצורה גלויה ולא בצורה נסתרת), נראה לומר כי חובת ההכרזה היא 'תוספת טירחה' שחייבו חכמים, מעבר למה שחייבה התורה, בכדי להקל על המאבד למצוא את אבדתו³.

1. הכרזה במקרא

במקרא אנו קוראים, שהמוצא נצטווה לטרוח ולהשיב את האבדה לבעליה בשעה שהוא יודע מי הם, אולם במקרה שלא ידועים הבעלים, מצוה התורה:

ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו, ואספתו אל תוך ביתך, והיה עמך עד דרש אחיך אתו, והשבתו לו.
(דברים כ"ב, ב)

דין הכרזה לא מפורש - משמע שאינו קיים

התבוננות בפסוק הנ"ל, מעלה כי התורה דורשת מהמוצא לאסוף את האבדה לביתו ולשמור עליה עד שידרשנה המאבד, ואילו **חובת הכרזה אינה מוזכרת**. הדבר היחיד המוזכר הוא דווקא דרישת המאבד את האבדה, והמסקנה המתבקשת מכך לכאורה היא, שאין לחובת ההכרזה מקור בתורה, וחז"ל חידשו חובה זו.

לימוד מן התורה בצורה עקיפה

למרות שדין ההכרזה אינו מפורש בכתוב, ניתן לכאורה ללמוד אותו בצורה עקיפה: מתוך שהתורה מתארת שהמאבד מגיע אל המוצא ודורש אבדתו - "עד דרוש אחיך אתו", ניתן להסיק שעל המוצא להכריז, שאם לא כן לא ידע המאבד מי מצא את אבדתו, ולא יבוא לדורשה. אולם, אין דיוק זה הכרחי משום שיתכן לפרש, שהמאבד מחזר אחר אבדתו בין הבתים עד שמגיע לביתו של המוצא, או שמכריז על אבדתו והמוצא שמע הכרזתו.

2. ישנה אפשרות לשלב ולומר, שעל ידי דיוק בלשון התורה, אפשר ללמוד שחובת 'השב תשיבם' כוללת חובה להכריז (עייני להלן לימוד מן התורה בצורה עקיפה).

3. באופן תיאורטי, אפשר גם לומר שזו הלכה למשה מסיני, אלא שלא כ"כ התייחסנו לאפשרות הזו, משום שלא ראינו בשום מקום העלאת אפשרות כזו, אפילו בהו"א, ואם אכן חובה זו נלמדה בהל"מ, מן הראוי היה, שדבר זה יצויין בפירוש במקום כל שהוא.

במשך חכמה (דברים כ"ב, ב) מוכח גם כן בצורה עקיפה, שיש חובה להכריז מן התורה. במצב שהמוצא לא מצליח להגיע למאבד התורה מצוה "ואספתו אל תוך ביתך...". התורה מתארת מצב זה במקרה ש"לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו", ומשמע מכאן שכשאחיך קרוב, אז ודאי ידעתו. דבר זה מוכיח שחייב המוצא להכריז, שאם לא כן, כיצד ידע אחיך הקרוב שמצאת אבדתו, אבל "אם לא קרוב אחיך אליך" - ודאי לא שמע את ההכרזה ולכן - "לא ידעתו", ואזי - "ואספתו אל תוך ביתך". מכאן למדנו דין הכרזה⁴.

המיוחס ליונתן בן עוזיאל – 'לא תוכל להעלים'!

בתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל לדברים כ"ב, ג מופיעה ההכרזה כחלק מאיסור "לא תוכל להתעלם", וכך מפרש התרגום מילים אלו: "לית לך רשו לכסאה מניה, **אכריז עלה** ותהדרינה". בתרגום יש קריאה מחודשת של האיסור "לא תוכל להתעלם": במקום לפרש שאסור למוצא **להתעלם מן האבדה**, הוא מפרש שאסור למוצא **להעלים** (=לכסאה) את האבדה מן **המאבד** (מניה=ממנו). מתוך כך באה חובת ההכרזה כעשה הבא מכלל לאו - לא תוכל להעלים אלא עליו להכריז וליידע את המאבד⁵.

2. הכרזה במדרשי הלכה

במכילתא דרי' ישמעאל בפרשת משפטים (פרשה כ) מובאת דרשה הנוגעת לפסוק הנ"ל:

עד דרוש אחיך - עד שתדרוש את אחיך.

ד"א: עד דרוש אחיך - עד שיצא עליו כרוזה.

דרשה ראשונה – עד שתדרוש את אחיך

הדרשה הראשונה מפרשת, שעל המוצא לשמור את האבדה אצלו עד ש-יתדרוש את אחיך, דהיינו, עד שתדרוש - המוצא, את אחיך - המאבד⁶. משמע מכאן שעל המוצא לחזר אחר המאבד, וכשימצאנו ישיב לו את האבדה. אמנם אין כאן תיאור מפורש של 'חובת הכרזה' (אלא סתם חובה על המוצא לדרוש אחר המאבד), אך בהחלט מסתבר כי החובה המופיעה במשנה בתור

4. וז"ל: "ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו כו' - פירוש, דהתורה מלמדת אותנו שצריך להכריז על האבדה, ולכן אם קרוב הוא, הלא יודע מההכרזה, רק אם לא קרוב אחיך ולא שמע מההכרזה ואספתו אל תוך ביתך, שמתוך כך לא ידעתו, ומזה למדנו דין ההכרזה".

אמנם, נראה לעני"ד שאין הכרח לדיוקו של הגאון, משום שאפשר לפרש שמדובר על אבדה שהמוצא מכיר למי היא שייכת אף ללא צורך בהכרזה, וכשהמאבד קרוב ציותה התורה שישב לו את האבדה, אך כשהמאבד אינו קרוב למוצא, לא חייבתו התורה לטרוח ולהביאה לרשות המאבד, רק לשומרה עד שיזדמן המאבד לביתו של המוצא (ומה שכתוב "ולא ידעתו" פירושו כמו 'או לא ידעתו' והוא מקרה שני שבאמת לא יודע מי בעל האבדה, ומצוה לשומרה עד שיזדמן המאבד לביתו וידרוש האבדה). מעבר לכך, גם אם נאמר שכשאחיך קרוב - אז ודאי ידעתו, לא מוכרחים לומר שזה קורה משום שנעשתה הכרזה, ואפשר להסביר שהדבר נודע מסיבה אחרת, למשל, 'חברך חבא אית ליה', או שאולי המאבד מכריז, וכך נודע למוצא מי הוא המאבד.

5. תודה ליונתן פיאלקוף שהאיר את עינינו בחבנת דברי התרגום. פירוש זה של התרגום מתאים לשיטתו שמדובר כאן בשונא כפי שמתרגם את המילים "ואם לא קרוב אחיך אליך" - "ואין לא קריבא דעתא דאחוך עמך" (עיין במאמר "הטיפול באבדה" עמ' 288).

6. אע"פ שלשון המדרש דומה ללשון הדרשה שבמשנה (ב', ו): "עד שתדרוש את אחיך אם רמאי הוא אם לאו", ואם כן המשמעות של המדרש היא לכאורה, שלא יתן את האבדה עד שידרוש אם הטוען לאבדה רמאי אם לאו, העדפנו לא לפרש כך במדרש, משום שלאחר שתי הדרשות הנ"ל מובאת דרשה שלישית: "דבר אחר, עד דרוש אחיך **אותו**, אתה צריך לבדוק את אחיך אם רמאי הוא אם אינו רמאי", שמשמע שממנה נלמד הדין המופיע במשנה. על כן נראה שהדרשה הראשונה אינה עוסקת בשאלת הרמאי ויש לפרשה, שעל המוצא לדרוש אחר המאבד.

'חובה להכריז', איננה אלא **צורת ביטוי** של החובה המקורית יותר של המוצא למצוא את המאבד.⁷

אם אכן נקבל את המדרש הזה כמדרש המהווה מקור לדין הכרזה, הרי שהדבר משפיע על הבנת ה**אופי** של החובה הני"ל. בדרך זו, החובה להכריז מתגלה כעיצוב של אופן מסוים, שקבעו חז"ל לקיים את החובה המקורית יותר - חובת המוצא למצוא את המאבד. התורה מצוה באופן כללי שעל המוצא למצוא את המאבד אך לא פירטה כיצד, וחז"ל קבעו, שמימוש מצוה זו יהיה בדרך של הכרזה. הרי אומר, החובה להכריז היא דרך שקבעו חז"ל לקיום מצוות התורה למצוא את המאבד.

דרשה שניה - עד שיצא עליו כרוז

הדרשה השניה מפרשת שעל המוצא לשמור את האבדה אצלו עד שיצא עליה כרוז. יש שפירשו שהכוונה היא שהמוצא יוציא כרוז ויכריז שמצא⁸. על פי הבנה זו, נראה שהמדרש רואה בפסוק מקור ישיר לחובת ההכרזה שמוצאים במשנה. אולם, לעני"ד כוונת המדרש איננה לכרוז **שהמוצא** מוציא, אלא ל'כרוז' **שהמאבד** מוציא, וזאת משום שהלשון "עד שיצא" מובנת יותר על המאבד, שכן הפסוק מדבר על המוצא, ואם המדרש היה עוסק במוצא, הלשון הייתה צריכה להיות: "עד שתוציא עליו כרוזאי" - ולא "עד שיצא".

על כן נראה לעני"ד שהמדרש עוסק בכרוז שהמאבד מוציא (ואחר העיון מצאנו כדברינו בפירוש 'מאיר עין' על המכילתא), והמוצא נדרש לשמור על האבדה עד שיוציא המאבד כרוז ויוכל המוצא להשיב את אבדתו. לפי דרכנו, המדרש אינו מציע קריאה אלטרנטיבית מזו העולה בפשט, אלא מביא תיאור מציאותי של הפשט, דהיינו שהמוצא חייב לשמור את האבדה עד שהמאבד ידרוש אותה, וכיצד יעשה זאת המאבד - ע"י הוצאת כרוז עליה.

לפי דרשה זו נצטרך לומר אחת מן השתיים: או שאין לדין זה מקור במקרא כלל, ואם כן הוא דין דרבנן (או הלכה למשה מסיני), או שחובת ההכרזה נלמדת מחובת הטרחה הכללית של מצוות השבת אבדה, וכשם שאם ידועים הבעלים, חובה לטרוח ולהשיב את האבדה לביתם - "השב תשיבם לאחיך", כך כשלא ידועים הבעלים - חובה לטרוח ולמוצאם.

7. באשר להסקת המסקנה שלנו מתוך הדרשה, כי יש **חובה על המוצא לדרוש אחר המאבד**, יש להעיר כי מסקנה זו נלמדת בצורה עקיפה, שכן אין כאן אמירה ישירה - 'מכאן אמרו שהמוצא ידרוש אחר המאבד' וכדו', והעניין כולו אינו אלא תיאור זמן עד מתי צריך המוצא לשמור על האבדה. אלא שמאחר והתורה ציותה על המוצא לשמור על האבדה עד שידרוש את המאבד, למדנו בדרך אגב כי אכן יש על המוצא חובה לדרוש אחר המאבד.

בנוגע לעצם הדרשה, יש לעיין מה גורם למדרש לפרש את הפסוק להיפך מפשוטו, שכן פשט הפסוק הוא - עד שהמאבד ידרוש את האבדה? ומכל מקום, נעלה כאן שתי הצעות כיצד הדרשה מסתדרת מבחינה לשונית עם הפסוק:

א. המדרש בוחר לקרוא את הפסוק בצורה לשונית משוכללת, דהיינו, המדרש מפרש את המילה "אותו" שבכתוב "עד דרוש אחיך אותו", כ'תמורה' לאחיך, וכאילו כתוב בפסוק "עד דרוש (את) אחיך - אותו".

ב. אפשרות נוספת היא כי המדרש מפרש, שהמקרא נקט לשון קצרה, והלשון הארוכה היא "עד (שת)דרוש את אחיך" (קצת קשה להסביר את משמעות המילה "אותו" לפי אפשרות זו).

8. כן הסביר בהערות למכילתא דר"י מהדורת האראוויץ עמ' 324 (הערה 14): "...ואח"כ מפרש דצריך להכריז אם אינו מכיר את בעל אבדה".

3. הכרזה במשנה

המבוי"ט - מהמשנה משמע שחובת ההכרזה מדאורייתא

המבוי"ט בספרו קרית ספר מסיק מן המשנה, שחובת ההכרזה היא מדאורייתא, וז"ל:

הכרזת אבדה הוי מדאורייתא, וכדמשמע ממתניתין דף כ"ז: 'אף השמלה היתה בכלל כל אלה וכו', מה שמלה מיוחדת שיש בה סימנין ויש לה תובעין אף כל דבר שיש לו סימנים ויש לו תובעים - חייב להכריז'.
(קרית ספר הלכות גזלה ואבדה פי"ג)

מתוך שהמשנה מערבת את חובת ההכרזה בתוך מדרש שעוסק בפסוקי התורה, מסיק המבוי"ט שחז"ל סברו שחובת ההשבה עליה צייתה התורה, כוללת גם חובה להכריז על האבדה.

המבוי"ט בלשונו הזהב, דקדק וכתב "וכדמשמע ממתניתין" משום שאכן אין כאן ראייה גמורה, שהרי עדיין אפשר לטעון שחובת ההכרזה הינה מדרבנן, והיא חלה בכל מקום שיש מצוה להשיב את האבדה. מעתה ניתן לומר, שהדרשה מלמדת על גדרי מצוות השבת אבדה, ולגדרי המצוה שולב דין ההכרזה, שהוא דין דרבנן - בגלל שהוא קיים בכל מקום שיש מצוה מן התורה. כך יצא, שהדרשה מתייחסת כביכול לדין דרבנן. סיוע לכך ניתן להביא מן הספרי (פרשה רכד), שבו מופיעה דרשה דומה, ללא הסימות "חייב להכריז".

שו"ת הרי"ם - מדייק מן המשנה שחובת ההכרזה מדאורייתא

הרי"ם מדייק מאותה המשנה ("אף השמלה...") שחובת ההכרזה הינה מדאורייתא וז"ל:

לכאורה למה נקיט 'להכריז'? הא אתי רק לדיוקא דכשאין תובעין לא מחייב, והוי ליה למיתני 'שאינו חייב להחזיר' - דאף דמביא עדים שהוא שלו א"צ להחזיר? ... ונראה דקמ"ל דחייב ההכרזה דאורייתא, שהוא מכלל חיוב השבה, כל מה שיכול לעשות שיבא יותר לידי השבה מחויב, והיא בכלל 'לא תוכל להתעלם' כו', וע"י ההכרזה יבא יותר להשבה.
(שו"ת הרי"ם אה"ע סימן ט"ז ד"ה "כן שיש")

הרי"ם מסביר, שהיה ראוי שהמשנה תשתמש בלשון "חייב להחזיר" ומתוך שהמשנה שינתה וכתבה "חייב להכריז", יש לדייק שהמשנה באה להדגיש, שגם חובת ההכרזה הינה חובה מדאורייתא שנובעת מחיוב ההשבה - שע"י ההכרזה יבוא יותר להשבה.

שיטת באר המלך - מחלוקת אמוראים

באוצר מפרשי התלמוד הובאה שיטת באר המלך (ריש פי"ג גזלה ואבדה), שמבאר שמחלוקת אמוראים היא אם חיוב הכרזה היא מדאורייתא או מדרבנן. אך מכיון שלא עלה בידינו להשיג את הספר לא יכולנו להרחיב בנושא, ונודה למי שבידו הדבר אם יוכל להאיר עינינו.

4. סיכום

בפשטי המקראות אין מקור מפורש לדין ההכרזה, ומ"מ הבאנו פרשנויות שלומדות בצורה עקיפה, שהתורה דורשת להכריז על אבדה. לפיהן, למרות שהדבר לא נכתב במפורש, התורה התכוונה במצוות 'השב תשיבם' שגם נכריז על האבדה אם צריך.

במדרשי ההלכה מצאנו מדרש המפרש את המקרא באופן שישנה חובת חיפוש על המוצא ("עוד שתדרוש את אחיך"). לפי מדרש זה, ניתן לראות בכתוב "עוד דרוש אחיך אתו" מקור לדין ההכרזה.

לעומתו, המדרש השני, מדבר לכאורה על ההכרזה של המאבד, ולפיו לא נתברר מהו מקור חיוב זה של הכרזה.

בנוגע למשנה הבאנו את דברי המבי"ט וחידושי הרי"ם, שדייקו מלשון המשנה שחובת ההכרזה הינה חובה דאורייתא, ולבסוף ראינו את שיטת באר המלך שתלה את הדבר במחלוקת אמוראים.

לסיכום, נראה לומר כי למרות שחובת ההכרזה אינה מפורשת בתורה, ומקורה אינו לגמרי ברור, התפיסה השלטת כפי שבאה לידי ביטוי בתרגום יונתן בן עוזיאל ובכמה מן האחרונים, שחובת ההכרזה היא חובה מן התורה, שנכללת במצוות השב תשיבם, וכמו שמסביר הרי"ם: ש"על ידי ההכרזה יבוא יותר להשבה".

5. הערה: גררי ההכרזה נתקנו ע"י חז"ל

חשוב לציין כי גם אם נאמר שהחובה להכריז היא מדאורייתא (כפי שיצא בברור מן המדרש הראשון), הרי שאופן הביצוע והגדרים נקבעו ע"י חכמים, ולדבר זה נביא כמה ראיות:

א. רבא בדף כח ע"א טוען בנוגע למשך זמן ההכרזה בבית המקדש: "לא הטריחו רבנן באבדה יותר מדאי", ומדבריו נשמע שמשך זמן ההכרזה נקבע ע"י חז"ל והם התחשבו בטירחתו של המוצא.

ב. התוספתא (ב', יז) מתארת את השתלשלות ההכרזה בתקופות שונות: "בראשונה היו מכריזין עליה ג' רגלים ואחר הרגל האחרון ז' ימים. ומשחרב בית המקדש התקינו שיהו מכריזין עליה ל' יום. ומן הסכנה ואילך התקינו שיהא מודיע לשכניו ולקרוביו ולמיודעיו ולאנשי עירו ודי". בתוספתא מופיע פעמיים הביטוי "התקינו" המצביע על כך שגדרי החיוב ואופן ההכרזה, נקבעו ע"י חז"ל (לכל הפחות לאחר החורבן).

ב. היקף ההכרזה (מקום, זמן)

1. מחלוקת ר' מאיר ור' יהודה במשנה

ועד מתי חייב להכריז? עד כדי שידעו בו שכניו דברי ר' מאיר. ר' יהודה אומר: שלוש רגלים, ואחר הרגל האחרון שבעה ימים, כדי שילך לביתו שלושה ויחזור שלושה ויכריז יום אחד.
(בבא מציעא ב', ו)

שיטת ר' מאיר

"עד כדי שידעו בו שכניו" - מבחינה לשונית, הלשון "שכניו" מתייחסת למוצא, ויוצא אם כן, שהמוצא צריך להכריז בסביבה בה הוא גר, עד שכל שכניו ידעו מדבר האבדה. מה ההגיון להודיע לשכניו? על פניו, נראה כי שיטה זו מניחה שהמאבד הינו אחד מן השכנים, אלא שאם כן, עולה השאלה: מה היסוד להניח שהאבדה שייכת לאחד מן השכנים? נראה שבכדי להסביר הנחה זו, צריך לומר, שהמשנה מדברת על אירוע של מציאת אבדה בסביבת מגוריו של המוצא, ועל כן מסתבר שהאבדה שייכת לאחד מן השכנים. יוצא לפי זה, שהסיבה שצריך להודיע לשכנים היא משום שהאבדה נמצאה בקרבת מקום מגוריהם, שעל כן מניחים שמהם היא באה. ואכן בבלי (כח ע"א) מובאת ברייתא המחדדת את ההגדרה ומתאימה אותה ליסוד זה: "תנא: שכני אבדה", ומסבירה הגמרא: "שכני מקום שנמצאת בו אבדה"⁹.

9. הרי"י מלוניל כותב בפירושו למשנתנו: "שכניי מקום שנמצאת בו האבידה, שמה מאותם בני הכפרים אשר סביבותיהם היא". משמע מכאן שהכוונה לכפרים השכנים ולא לדיירים השכנים, וכן פירש גם הרב שאול ליברמן בביאורו על התוספתא (תוספתא כפשוטה ב"מ עמ' 162).

הכרזה

העיקרון שמתגלה בשיטת ר' מאיר הוא, **שקהל היעד אליו נדרש המוצא להגיע בהכרזתו, הינו קהל מצומצם באופן יחסי**, שמכיל רק את האנשים שיש יסוד מבוסס להניח שלהם שייכת האבדה.

שיטת ר' יהודה

ר' יהודה סובר שצריך להכריז בשלושה רגלים, ואחר הרגל האחרון שבעה ימים. ומסתבר שר' יהודה מתייחס בדבריו למציאות המתוארת בברייתא (כח ע"ב) "ת"ר: אבן טוען היתה בירושלים, כל מי שאבדה לו אבדה נפנה לשם, וכל מי שמוצא אבדה נפנה לשם. זה עומד ומכריז, וזה עומד ונותן סימנין ונטולה. וזו היא ששנינו צאו וראו אם נמחת אבן הטוען".

בנוגע לצורך להכריז בשלושה רגלים, מצינו כמה הסברים:

רש"י בברכות (נח ע"ב) מפרש שהסיבה שמכריז שלושה רגלים היא משום שאחר י"ב חדש, האבדה משתכחת מלבנו של המאבד¹⁰. מדבריו משמע, שהסיבה שמכריזים רק שלושה רגלים היא משום שלאחר מכן האבדה משתכחת וההכרזה לא מועילה, והעיקרון המנחה הוא **שכל זמן שיש תועלת בהכרזה מחויב להכריז**.

רבינו יהונתן מלוניל (בפירושו למשנתנו) מפרש: "דלא סגי בחד, דשמא חולה הוא או אנוס ולא עלה לרגל מי שהאבדה שלו, אבל בשלשה רגלים אי אפשר אם הוא חי שלא יבוא". משמע מדבריו שהחייב העקרוני הוא **להודיע לפחות פעם אחת לכל ישראל**, ובשביל להשיג מטרה זו צריך שלושה רגלים¹¹.

הפרישה (ח"מ סימן רסז) כותב: "משום דמי שנדר להביא קרבן, אסור להשהותו יותר מג' רגלים, ובודאי כשיכריז ג' רגלים **כבר נשמע לכל ישראל**".

העיקרון המשותף לכולם, הוא שלדעת ר' יהודה קהל היעד אליו מכוונת ההכרזה הוא **כל ישראל**, ולכן מכריזים ברגלים, במקום שמתקבצים בו כל ישראל.

סיכום

ראינו שר' מאיר ור' יהודה נחלקו בנוגע לקהל היעד אליו נדרשים להגיע בעת ההכרזה:

ר' מאיר - מגדיר שקהל היעד של ההכרזה הינו - 'שכניו', שכן מסתבר יותר שהאבדה הגיעה מהם.

ר' יהודה - לעומתו, חושש לאפשרות שהאבדה שייכת לאדם שלא גר בקרבת מקום, ולכן סובר שההכרזה צריכה להגיע לכל קהל ישראל.

10. ד"ה "ככלי אובד": "...דיאוש בעלים לאחר י"ב חדש בפרק אלו מציאות: מי שמצא כלי או שום מציאה חייב להכריז שלש רגלים, ואם נמצא אחר הסוכות צריך להמתין ולהכריז בפסח ובעצרת ובחג - דהיינו י"ב חדש, ושוב אין צריך להכריז".

יש להעיר כי לפי דברי רש"י אלה, אבדה שנמצאה לאחר י"ב חודש מזמן שנאבדה - הרי אלו שלו, וכך פירש רש"י את המעשה של אבוא דשמואל (כד ע"ב ד"ה "בתר תריסר"). נציין כי תוסי' (ד"ה "לבתר") חולקים על יסוד זה של רש"י.

11. תודה למו"ר הרב יעקב נגן על הפניה זו.

האם באמת יש מחלוקת בין ר' מאיר ור' יהודה?

ראינו כי קהל היעד של ר"מ הוא השכנים ושל ר"י הוא כלל ישראל, אך כשנתבונן במציאויות עליהם דברו ר"מ ור"י, ניווכח כי הם דברו על תקופות שונות לכאורה, ומתעוררת השאלה האם יש בכלל מחלוקת? נסביר:

ר' מאיר כידוע חי אחר החורבן, ומסתבר כי דבריו מתייחסים למציאות בה הוא חי, דהיינו לאחר החורבן. האם ר' מאיר חולק על המציאות של ההכרזה בפני עולי הרגלים שהיתה קיימת בזמן הבית? האם לא היו מכריזים באבן הטוען לדעתו?!

הדבר תמוה עוד יותר כשמתבוננים בשיטתו של ר' יהודה. ר' יהודה שחי לאחר החורבן, מביא דעה שמתאימה לכאורה רק לזמן שהבית היה בנוי, שאז היו עולי רגלים באים לירושלים. אולם, מה הוא סובר בזמן שאין עולי רגלים - לא ברור. האם יש טעם לחכות אחר הרגל האחרון שבעה ימים, בשעה שכלל אין עולי רגלים?!

שאלתנו מתחזקת עוד יותר, כשרואים את התוספתא (ב', יז מהדורת ליברמן): "בראשונה היו מכריזין עליה ג' רגלים ואחר הרגל האחרון ז' ימים. ומשחרב בית המקדש התקינו שיהו מכריזין עליה ל' יום. ומן הסכנה ואילך התקינו שיהא מודיע לשכניו ולקרוביו ולמיודעיו ולאנשי עירו ודיי". התקופה הראשונה תואמת את שיטת ר' יהודה, התקופה האחרונה (מן הסכנה ואילך) מזכירה ביותר את שיטת ר' מאיר, ואם כן אפשר לכאורה לומר, כי הם כלל לא חלקו, אלא פשוט דברו על תקופות שונות.

אלא שהמשנה מתנסחת בלשון של מחלוקת, ומכך אי אפשר להתעלם. אם כן, עלינו לברר וללבן במה נחלקו ר"מ ור"י - מה יסבור ר"מ בזמן שהבית בנוי, ומה יסבור ר' יהודה בזמן שהבית חרב?!

אפשר להסביר את מחלוקת ר' מאיר ור' יהודה בשתי דרכים: מחלוקת בזמן הבית, מחלוקת בשעת החורבן.

מחלוקת בזמן הבית

באופן הזה נראה שפירש הר"י מלוניל (שם), שכן הוא כותב בביאור דברי ר' מאיר: "ואין צריך להמתין עד הרגלים שיהיו שם כל ישראל". כלומר, ר' מאיר חולק על ר' יהודה בהיקף ההכרזה הנדרש: ר' יהודה סובר שצריך שיהיו שם כל ישראל, ולדעת ר"מ מספיק שכיני אבדה.

אלא שמדברי הר"י מלוניל משמע, שמחלוקת ר' מאיר ור' יהודה היא גם בנוגע לזמן הבית, וצ"ע כיצד יתכן שנחלקו בכך, וכי לית ליה לר' מאיר הברייתא בנוגע לאבן הטוען?

הסבר לדבר מצאנו בדברי ר' משה פיינשטיין זצ"ל בדברות משה¹², שמשביר גם הוא שמחלוקת ר"מ ור"י היא בנוגע להיקף ההכרזה בזמן שביהמ"ק קיים, אלא שלפי דעתו המחלוקת היא יותר מצומצמת: במקום שלא עוברים בו עולי רגלים כלל, מודה ר' יהודה שאין צורך להכריז בירושלים. במקום שבו עוברים רוב עולי רגלים, גם ר"מ מודה שצריך להכריז בירושלים. לא נחלקו אלא במקום שעוברים גם עולי רגלים אך הרוב אינו מהם, שר"מ אינו חושש לאותם עולי רגלים, ואילו ר' יהודה חושש להם. לפי זה אין קושיא לר"מ מאבן הטוען שהיתה בירושלים - "משום דבעת עליית רגלים היה נארע שנאבד מאיזה מהם איזה דברים,

12. ב"מ חלק א' סימן לא הערה נ.

ומחמת שהיה במקום שעוברים רוב עולי רגלים היו המוצאים צריכין להכריז בירושלים שהיה על אבן הטוען - גם לר' מאיר¹³.

הסברו של הדברות משה, מצמצם את מחלוקת ר' מאיר ור' יהודה למקום שעוברים בו עולי רגלים, אך הרוב אינו מהם. לעניות דעתינו יש בצמצום זה מעט קושי, מאחר ומהניסוח הסתמי של המשנה, משמע שהמחלוקת היא כללית יותר ומקיפה את מכלול המקרים המצוי.

הלכך נראה לנו לשנות במקצת את ההגדרות ביחס לדעת ר' יהודה. לפי ר' משה פיינשטיין, ר' יהודה מצריך להכריז בפני עולי הרגלים, דווקא במקום שעוברים בו עולי רגלים, למרות שהם המיעוט ביחס לכלל האנשים באותו מקום (מיעוט המצוי). לענין ד, ר' יהודה מצריך בכל מקרה להכריז בשלושת הרגלים, משום שבכל מקרה שיש איזושהו סיכוי שהאבדה באה מאחד מבני ישראל, ההכרזה צריכה להגיע לאזניו. בשלושת הרגלים ישנה מציאות שבה כל עם ישראל מתקבץ ובא למקום אחד, וההכרזה באותו זמן נועדה להגיע לאזני כל ישראל (מיעוט שאינו מצוי). סיוע לכך נראה להביא מלשון הר"י מלוניל בדעת ר"מ "ואין צריך להמתין עד הרגלים שיהיו שם כל ישראל", וכן מלשון הפרישה (לעיל) "ובודאי כשיכריז ג' רגלים כבר נשמע לכל ישראל"¹⁴.

מחלוקת בשעת החורבן

דרך אחרת היא לומר כי ר' מאיר ור' יהודה לא נחלקו לגבי זמן הבית וכולם מודים שבזמן הבית היו מכריזים שלשה רגלים וכו' וכשיטת ר' יהודה. המחלוקת שלהם היא לגבי אחר החורבן.

ר' מאיר סובר שלאחר החורבן נעשה שינוי עקרוני במעגל האנשים שאליהם דרוש להגיע. אם בזמן הבית, היעד היה הכרזה בפני כלל ישראל - המעגל הרחב והגדול ביותר שיש, הרי שבזמן החורבן לאחר שאבד הסיכוי המציאותי להגיע לכל קהל ישראל, ויתרנו על היעד הנ"ל, ועברנו למעגל המשמעותי הבא¹⁵, הוא - מעגל השכנים, שמשתרב יותר שהאבדה הגיעה מהם¹⁶.

ר' יהודה אינו מסביר בדיוק כיצד מכריזים לאחר החורבן, אלא מתאר את ההלכה הנוהגת בזמן הבית, על מנת לומר לנו שגם בזמן החורבן, האופי של ההכרזה נשאר כפי שהיה בזמן הבית ולא חל שום שינוי עקרוני. ר' יהודה איננו מסכים ל"ויתור" על קהל היעד שהיה בזמן בית המקדש, וכשם שבזמן הבית המטרה היתה להגיע לכל קהל ישראל, כך גם בזמן החורבן המטרה היא להגיע לכמה שיותר אנשים - לציבור הרחב. אמנם באופן מציאותי, כמובן שלא נדרש מהמוצא לכתת רגליו בכל גלויות ישראל, אבל כשם שבזמן הבית ההכרזה היתה במקום ציבורי לכלל ישראל בלי התייחסות למקום האבדה, כך בזמן החורבן תיעשה ההכרזה במקום ציבורי

13. עוד אפשר להסביר, שלפי ר' מאיר ההכרזה באבן הטוען היתה על אבדות שנמצאו בירושלים בעת העליה לרגל שאז היו עולי רגלים רבים בירושלים שהיו נשארים לתקופה קצרה (שאו כולם מוגדרים כשכני אבדה), והיה צורך להתקין מקום מיוחד כדי שההכרזה תהיה אפקטיבית. לפי זה ניתן לומר שההכרזה לא היתה נעשית כלל במשך שלש רגלים וכו' אלא רק באותו הרגל בו נמצאה האבדה.

14. כמובן שבמקרה שאין סיכוי שהאבדה באה מהציבור הרחב (כגון בספינה) גם ר' יהודה יודה שאין צורך להכריז ברגלים. כמו כן גם בדברי ר' משה פיינשטיין ניתן להבין שדעת ר' יהודה היא כפי שהסברנו, שכן בהסבירו את טעמו של ר' יהודה הוא מביא את דברי תוס': "ידכל היכא דאפשר לתקן להשיב ממון לבעלים ע"י הכרזה מתקניני", והדברים מתיישבים עם הדרך בה הסברנו את ר' יהודה.

15. (ע"פ תורת הקוונטים).

16. אפשר להסביר, שר"מ הגיע להגדרה "שכניו", מתוך שימור של תכונה מסוימת שהיתה בהכרזה בפני הבית. בזמן הבית ההכרזה היתה במקום ציבורי, אולם, דווקא האנשים שאבדה להם אבדה באו לשם, כלומר גם בהכרזה בזמן הבית אנו מוצאים סממן של "שכניו", ואותו, משמר ר"מ להכרזה שלאחר החורבן.

לכלל הקהל (המצוי באזור), דהיינו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות כמפורש בברייתא שבבלי (כח ע"ב)¹⁷.

עוד יתכן ומחלוקת ר' מאיר ור' יהודה, אינה רק במצב של חורבן הבית, אלא אף ביחס לנוהג שהיה נוהג בזמן הבית שלדעת ר' יהודה נוהג זה הוא מעיקר הדין, ואילו לדעת ר' מאיר הוא לרווחא דמילתא ומעיקר הדין די בשכני אבדה.

סיכום

המשותף לכל הפירושים, הוא שמחלוקת ר"מ ור"י, היא מחלוקת עקרונית על היקף המעגל שאליו מיועדת ההכרזה. על כן, גם לפי ההסבר שעיקר המחלוקת במשנה היה על הנוהג שהיה בזמן הבית, יש למחלוקת זו השלכות על דין ההכרזה בשעת החורבן, וכך כותב הר"מ פיינשטיין: "ומשמע שגם אחר שחרב בית המקדש פליגי: שלר' יהודה צריך להכריז בכל בתי כנסיות שבעיר או גם בערים סביבות מקום האבדה, ולר' מאיר הא ודאי סגי עד כדי שידעו בו השכנים שבאותו המקום..."

2. תקנות ההכרזה משחרב בית המקדש

בתוספתא, מופיע תיאור השתלשלות ההלכה בנושא 'היקף ההכרזה':

בראשונה, היו מכריזין עליה ג' רגלים ואחר הרגל האחרון ד' ימים. משחרב בית המקדש, התקינו שיהו מכריזין עליה שלשים יום. ומן הסכנה ואילך, התקינו שיהא מודיע לשכניו ולקרוביו ולמידועיו ולאנשי עירו ודיו. (תוספתא ב', יז; וכן הוא בירושלמי פ"ב ה"ו)

בבבלי (כח ע"ב) מופיעה ברייתא דומה, אך בשלב האמצעי ישנו הבדל גדול:

בראשונה, כל מי שמצא אבידה היה מכריז עליה שלשה רגלים ואחר רגל אחרון שבעת ימים... משחרב בית המקדש שיכנה במהרה בימינו, התקינו שיהו מכריזים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. ומשרבו האנשים¹⁸ התקינו שיהו מודיעין לשכניו ולמידועיו ודיו.

בתוספתא, התקנה שלאחר החורבן מתייחסת לזמן ההכרזה - שלושים יום, ולא למקום ההכרזה. הברייתא שבבבלי, מתארת את מקום ההכרזה - בתי כנסיות ובתי מדרשות, אך לא את משך זמן ההכרזה. האם נכון לאחד בין שני המקורות, ולומר שלאחר החורבן תיקנו להכריז בבתי כנסיות ובבתי מדרשות למשך שלושים יום?

מתוך העובדה ששני המקורות באים לתאר מציאות היסטורית, ואין סתירה חזיתית ביניהם, ומתוך הדמיון הרב בין שאר חלקי התוספתא והברייתא, מתבקש לומר שהמקורות משלימים זה את זה. סיוע לדבר ניתן לראות מכך, שבירושלמי בו מופיעה הברייתא באופן דומה לתוספתא

17. אמנם, לפי הסבר זה, קיים קושי בכך שדעת ר' יהודה אינה באה בצורה מפורשת - כיצד צריך להתנהג לאחר החורבן, אלא בצורה סתומה, ואנו צריכים להסיק מתיאורו את המציאות שהיתה בזמן הבית, שדעתו היא שצריך להמשיך על פי אותם עקרונות, גם לאחר החורבן. אכן, לפי פירושו של הר"י מלוניל שמפרש שעיקר המחלוקת היא על ההגדרה המחייבת בזמן שהבית קיים, קושי זה סר.

18. הרב שאול ליברמן (בהערות לירושלמי נזיקין עמ' 136) מבחין בין גירסת הבבלי משרבו האנסיין לבין גירסת הירושלמי והתוספתא מן הסכנה ואילך. הבבלי מפרש מאי משרבו האנסיין? דאמרי אבידתא למלכא, אולם לדעת הרב שאול ליברמן, גזירת הרומאים היתה רק במציאת אוצר שאין לו בעלים, אבל באבדה פשוטה לא שמענו שגזרו עליה הרומאים שלא להחזירה. על כן נראה לו שאין להוציא את הלשון סכנה ממשמעותה בכל מקום, והיינו גזירות אדריינוס, והגזירה הראשונה היתה שלא להקהיל קהילות ברבים, ואחר כך על בתי כנסיות ובתי מדרשות, והכרזות עוררו חשד בעיני המלשינים, וסכנה היתה כרוכה בהן. והתקינו שיהיו מודיעים בחשאי, ותקנה זו בוטלה אחרי תקופת השמד. מעתה יש לומר, 'אנסיים' שבבבלי לחוד וישעת הסכנה לחוד.

(שלושים יום), משמע במקום אחר (בבא מציעא פ"ב ה"ז), שהיו מכריזים בבתי כנסיות: "ואזל לכנישתא חורי ואמר סימנא, ונסב ליה". יוצא אם כן, שהתקנה היתה **להכריז בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, במשך שלושים יום**.

ואולם בדברי הר"י מלוניל, אנו מוצאים שפירש את הברייתא שמופיעה בבבלי (בפירושו לגמרא על אתר) באופן אחר, וז"ל: "משחרב בית המקדש, שאין מתקבצין ישראל בירושלים, אלא בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, **יכריז שם שלושה פעמים כשבאים לשמוע הדרשות של שלשה רגלים**". לפי דבריו, התבנית המוכרת מזמן המקדש ממשיכה להתקיים גם לאחר החורבן, ואין השלמה בין המקורות השונים. ואולי אפשר לומר שפירש כן משום שלא הכיר את התוספתא ואת הירושלמי, ואם היה מודע להם היה מפרש אחרת.

אופי התקנה שלאחר החורבן

לפי פירושו של הר"י מלוניל, נראה כי הברייתא מתאימה לשיטת ר' יהודה, והתקנה שנתקנה לאחר החורבן, להכריז בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, מהווה תחליף טבעי והמשך ישיר להכרזה שהיתה בבית המקדש. העליה לרגל לבית המקדש, מתחלפת בהגעה של העם לשמוע את הדרשות בשלשת הרגלים. בתי הכנסיות ובתי המדרשות מחליפים את בית המקדש, בתור מקומות שבהם מתקבצים המוני בית ישראל ברגלים, בדומה להתקבצותם במקדש בשעה שעמד הבית על תילו¹⁹.

אכן, גם לפי התוספתא והירושלמי, שלאחר החורבן עיקר הדין הוא להכריז **שלושים יום**, מסתבר לומר, ששלושים יום הם יחידת זמן שמחליפה את ההכרזה בשלושת הרגלים בזמן הבית. כעין שבמקדש היו מכריזים בשלושת הרגלים שע"י כך ודאי נודע לכולם, כך בבתי כנסיות שבאים שם תדיר, די בשלושים יום כדי שיוודע דבר המציאה לכל הציבור.

19. את התחלפות ביהמ"ק בבתי כנסיות אנו מוצאים בעוד כמה תחומים. בפרקי דר' אליעזר סוף פרק יז מסופר: "... ראה שלמה שמדת גמילות חסדים גדולה לפני המקום, וכשבנה ביהמ"ק, בנה שני שערים: אחת לחתנים ואחת לאבלים ולמנודים. והיו ישראל הולכים בשבתות ויושבין בין שני שערים הללו, והנכנס בשער חתנים היו יודעין שהוא חתן, והיו אמרים לו 'השוכן בבית הזה ישמחך בניים ובבנות'. והנכנס בשער אבלים והיה שפמו מכוסה, אז היו יודעין שהוא אבל והיו אומרים לו 'השוכן בבית הזה ינחמך'. והנכנס בשער האבלים ולא היה שפמו מכוסה, אז היו יודעין שהוא מנודה והיו אומרים לו 'השוכן בבית הזה ינחמך ויתן בלבך שתשמע לחברך ויקרבוך'. כדי שיצאו כל ישראל ידי חובתן בגמילות חסדים. **משחרב בית המקדש התקינו שיהיו חתנים ואבלים הולכין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות** ואנשי המקום רואין את החתן ושומחים עמו, ורואין את האבל ויושבים עמו על הארץ, כדי שישבו ויצאו ישראל ידי חובתן בגמילות חסדים, ועליהם הוא אומר ברוך אתה ה' גומל שכר טוב לגומלי חסדים" (תודה לאלעזר נחשון על המקור).

יש לציין, כי במסכת שמחות (פ"ו), מצורף המאבד לאבלים ולמנודים, וכך נאמר שם: "אלו שמקיפין דרך שמאל: אבל, ומנודה, ומי שיש לו חולה בתוך ביתו, ומי שאבד לו אבדה... מי שאבד אבדה, אומר לו: 'השוכן בבית הזה יתן בלב מי שמצאה ויחזירה לך מיד'. מעשה באלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גוריון, שאבד לו ספר תורה שלו לקוחה במאה מנה, ועלה והקיף ולא זו משם עד שבאו ואמרו לו נמצא הספר תורה".

עוד יש לומר, שבית המקדש ובתי כנסת כמקום תפילה, מתאימים ביותר להיות מקום בו תתקיים ותענה בקשתו ותפילתו של המאבד, שתשוב אליו אבדתו.

3. לא הטריחו רבנן באבדה יותר מדאי

הגמרא (בדף כח, ע"א), מתקשה בדברי ר' יהודה: כיצד מספיקים שלושה ימים לעולי הרגלים הרחוקים לשוב לביתם, בעוד רבן גמליאל מסביר ששואלים את הגשמים בז' במרחשון כדי שיגיע אחרון שבא"י לנהר פרת?

רב יוסף ואב"י מסבירים שיש הבדל בין מקדש ראשון למקדש שני (עיי"ש), אולם רבא מסביר את הדבר באופן אחר: "רבא אמר: לא שנא במקדש ראשון ולא שנא במקדש שני, לא הטריחו רבנן באבדה יותר מדאי"²⁰.

תירוץ זה של רבא מופיע פעמיים בסוגיה שם, בתור הסבר מדוע קיצרו חז"ל את משך ההכרזה ממה שראוי היה להיות, והדבר מלמדנו שזוהי שיטה עקבית של רבא ביחס להכרזה. על כן, אע"פ שתירוץ זה מובא תוך כדי דיון, ואין רבא גוזר ממנו דבר ממשי להלכה, ניתן ללמוד ממנו על האופי של התוצאות הנדרשות מן ההכרזה, ועל רמת הטירחה הנדרשת מן המכריז, לפי רבא.

ע"פ עיקרון זה נצטרך לומר, שעל הצד שר' יהודה סובר שקהל היעד הוא כל ישראל גם לאחר החורבן, אין להסיק מכך שהמוצא צריך לכתת רגליו בכל פזורי ישראל, וברור שהדרישה להגיע לקהל הרחב, כפופה למגבלות הטירחה. עוד מסתבר לומר, שכשנבוא לצמצם את תחום הפרסום בגלל הטירחה, נתחשב בסברת 'שכני אבדה', כלומר תינתן עדיפות להכריז בין אלו שיותר מסתבר שמהם הגיעה האבדה.

4. פסיקת הלכה

בשולחן ערוך נפסק:

המוצא אבידה מכריז עליה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. ובזמן שיש אנשים שאומרים אבידה הנמצאת של מלך היא - מודיע לשכניו ומיודעיו ודיו. (חושן משפט סימן רסז סעיף ג)

על דברי מרן אלו לית מאן דפליג, אולם אמירתו כללית ועדיין נשארו דברים שצריך לברר להלכה:

א. באלו בתי כנסיות צריך להכריז?

ב. מהו משך זמן ההכרזה?

כאלו בתי כנסיות צריך להכריז?

שאלה זו תלויה בהגדרת קהל היעד, ומאחר וע"פ כללי הפסיקה 'ר"מ ור' יהודה - הלכה כר' יהודה' (וכן פוסק הרמב"ם בפירוש המשנה), נתבונן על דעתו של ר' יהודה לפי ההסברים השונים שהבאנו לפרש את המחלוקת:

על פי ההסבר הראשון, ר' יהודה אינו חולק באופן עקרוני על קהל היעד שמגדיר ר' מאיר, אלא טוען שלמרות זאת, מבחינת זמני ההכרזה, צריך לשמור על התבנית שהיתה נהוגה במקדש. לפי זה צריך להכריז רק בבתי הכנסת השכנים. אלא שיש להעיר, שאם נלך לפי הסבר זה נצטרך

20. לדעת הר"ן (חידושים כח, ע"א ד"ה "אפכא") אף אב"י עצמו מודה לרבא בעניין זה, ומה שתירץ אחרת בגמרא היה בתגובה לתירוץ של רב יוסף (עיי"ש) - "אבל קושטא דמלתא (לדעת אב"י), דבין במקדש ראשון בין במקדש שני, לא סגי (בשלושה ימים), אלא כאן וכאן דלא הטריחו באבדה יותר מדאי".

לומר שמכריזים בשלושה רגלים ואחר הרגל האחרון שבעה ימים, ולא מצינו אף אחד מן הפוסקים שיאמר כדבר הזה²¹, ואף לא שמענו על מי שנהג כך.

על כן נראה לפרש על פי ההסבר השני, שר"מ ור"י נחלקו בהגדרת קהל היעד, וכפי שמשמע מפרשנותו של הר"י מלוניל למשנה (שפירש אף את דעת ר"מ על זמן הבית), ואם כן דעת ר' יהודה היא שקהל היעד הוא כלל ישראל, כמו שהיה בזמן הבית, אלא שחשוב להזכיר את דברי רבא ש"לא הטריחו רבנן באבדה יותר מדאי", ועל כן הפרסום לקהל הרחב, תלוי ברמת הטירחה. ברור שאם פרסום בכל בתי הכנסת בעיר הינו טירחה גדולה מדאי, תהיה עדיפות להגיע לקהל שהסבירות שהמאבד בא מתוכו גדולה יותר. כעין זה כתב באגרות משה (או"ח חלק ה סימן ט): "ובוודאי בעיר גדולה כנוא יארק, לא מסתבר שיצטרך להכריז בבתי כנסיות של כל נוא יארק, אלא בבתי כנסיות דשייך שיבואו לשם אנשים מן המקום שבו נמצאה האבדה"²².

הכרזה במקומות ציבוריים

אמנם בגמרא ובפוסקים נזכר שמקום ההכרזה הוא בתי כנסיות ובתי מדרשות, אולם מסתבר שהסיבה העיקרית להכרזה במקומות אלו, היא משום שבהם היה מתכנס העם והפרסום היה גדול. לאור הדברים הללו, אין 'להיתפס' דווקא לבתי כנסיות ובתי מדרשות, אלא יש להשתדל שהפרסום יהיה יעיל ויגיע לידיעת הציבור הרחב. וכן כותב הגר"מ פיינשטיין זצ"ל²³: "מספיק שישים במקומות ציבוריים כגון בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובמקומות אחרים שרבים מצויין שם, כגון אצל המעליות של בתי הגדולים כמו שבזמן המקדש היה מכריז בג' רגלים בירושלים כדאיתא בב"מ (כח ע"ב), אף שאי אפשר שהכל ישמעו סומכין דכל מי שאבד לו אבדה יבוא לשמוע וגם חברא חברא אית ליה, אבל אין מטריחין המוצא יותר מלהכריז במקומות שרבים מצויים. ובעיתונים שידוע שקוראין אותם"²⁴, גם שהוא דבר טוב להכריז שם, אבל אינו מחויב להוציא הוצאות ולחייב למאבד לשלמו, וגם יכול המאבד לטעון כי אף על ידי המודעות האחרות היה יודע מי מצא אבדתו"²⁵.

משך זמן ההכרזה

בתלמוד הבבלי אין התייחסות למשך זמן ההכרזה, אולם בתוספתא ובירושלמי מופיע:
"משחרב בית המקדש התקינו שיהו מכריזין עליה שלשים יום"²⁶.

21. ואף שר"י מלוניל כתב להכריז בשלושה רגלים, בררנו כבר שהוא מסביר שהמחלוקת בין ר"מ לר"י היא מחלוקת עקרונית על היקף ההכרזה כמו ההסבר השני.

22. ועוד כתב בקונטרס 'ידיני ומצות השבת אבדה' סעיף ט' (מובא בספר השבת אבידה כהלכה עמ' קעא): "צריך ליתן מודעות בכל הבתי כנסיות שבשכונה הסביב למקום מציאת האבידה שמתפללים שם אנשי אותו השכונה. ואף שאולי מי שהוא ממקום רחוק הרבה אבדו, אין לדבר סוף. וגם סומכים על הכלל חברך חברא אית ליה וכו'. ולא די ליתן מודעות דווקא במקום הסמוך ביותר, כיון דאינו יודע מקום שנאבד האבידה בדיוק, וגם מה שאחד קורא קרוב האחר קורא רחוק".

23. אגרות משה חו"מ חלק ב' סימן מה.

24. פרסום בעיתונים מובא גם בשו"ת חת"ס (חו"מ חלק ה, סימן קכב): "...דלא גרע מאבידה שצריך להכריז, ובזמנינו אלו יצא הקול עיני מגיד חדשות שקורין צייטונג, ומעשים בכל יום שהמוצא אבידה או מי שנאבד ממנו דבר מפרסמו עיני הנ"ל".

25. בספר 'השבת אבידה כהלכה', לרב יחזקאל פייננדלר שליט"א, העיר בנוגע לתשובה זו, כי באבדה שנראה שהבעלים יסכימו לשלם למוצא את הוצאות הפרסום, צריך לפרסם אף בתשלום (שם עמ' מו סק"ז - ע"פ שו"ע הרב הלכות מציאה ופקדון סעיף ג).

26. ובחסדי דוד על התוספתא הני"ל תמה על כך שדברי התוספתא לא הוזכרו בפוסקים: "ומ"מ תמהני דלא אשתמיטו הפוסקים ז"ל לפרש כמה ימים מכריזין בבתי כנסיות ובתי מדרשות, ואדרבא מסתמיות לשונם משמע דסגי בחדא זימנא, ולא ידענא היכי נדחה התוספתא והירושלמי מפורש הואיל ובש"ס דידן לא

כפי שכתבנו בנוגע לאלו בתי כנסיות צריך להכריז, נראה שגם שאלת הזמן תלויה בהגדרת קהל היעד, ולפי מה שבררנו שהלכה כר' יהודה, הרי שאופי ההכרזה שהיה בזמן הבית אמור להשמר גם לאחר החורבן²⁷. לפיכך, השיטות השונות שהבאנו להסביר את טעם ההכרזה בשלושה רגלים בזמן הבית, משפיעים על המצב שלאחר החורבן:

רש"י - שתלה את טעם שלושה רגלים בכך שלאחר שנה בעל האבדה שוכח את אבדתו, סובר כך גם בזמן החורבן וא"כ אין צורך להכריז יותר משנים עשר חודש. רש"י אמנם לא מתייחס למשך הזמן שדרוש להכריז בזמן שהבית חרב, אך נראה לומר שהעיקרון המנחה לפי דרכו, הוא שכל זמן שיש תועלת בהכרזה מחויב להכריז.

הר"י מלוניל - שנימק את הטעם של שלושה רגלים בכך ש"לא סגי בחד, דשמא חולה הוא או אנוס ולא עלה לרגל מי שהאבדה שלו, אבל בשלושה רגלים אי אפשר אם הוא חי שלא יבוא", כתב ביחס להכרזה לאחר החורבן: "יכריז שם שלושה פעמים כשבאים לשמוע הדרשות של שלושה רגלים", ונראה שהטעם לכך הוא אותו טעם שנתן להכרזה בשלושת הרגלים בזמן הבית.

הפרישה - שהסביר את טעם שלושה רגלים בכך ש"מי שנדר להביא קרבן אסור להשהותו יותר מג' רגלים, ובודאי כשיכריז ג' רגלים כבר נשמע לכל ישראל", טוען שלאחר החורבן כיוון שמכריזין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות - "ממילא אין צריך להמתין ג' רגלים".

אף על פי שאפשר לטעון כי ישנם הבדלים בין השיטות השונות²⁸, נראה כי אפשר למצוא מכנה משותף, והוא שההכרזה צריכה להיות מספיק זמן כך שכל הציבור יוכל לדעת. עיקרון זה מתאים אף לתוספתא ולירושלמי הדורשים שלושים יום, שמן הסתם אחר שלושים יום כבר יודע לכולם²⁹.

כיוצא בדבר כתב הגר"מ פיינשטיין בתשובה לשאלה כמה זמן צריך להניח המודעה על הכותל³⁰: "ליכא סיבה שלא להשאיר המודעה לזמן רב, ואם בעל כרחו מסירים את המודעה, יש להניחו עד שמשער שכבר נראה ונתפרסם לכל".

איתמר להדיא איפכא... ובפרט הרמב"ם ז"ל שלא הניח דבר, וצ"ע, וכן הביאו באוצר המפרשים שתמה על כך בספר 'מגדנות נתן' לר' אליהו חי בורגיל.

27. על פי ההסבר השני שהבאנו לבאר את מחלוקת ר"מ ור"י. לפי ההסבר הראשון, לדעת ר' יהודה צריך להכריז שלושה רגלים ואחר הרגל האחרון שבעה ימים גם לאחר חורבן הבית.

28. לרש"י ההגדרה היא כל זמן שיש תועלת, ולאחרים משמע שמספיק שיוודע לכל ישראל פעם אחת ותו לא, אף על פי שאפשר ויהיה תועלת בהכרזות נוספות. אולם, הבדל זה אינו מוכרח משום שאפשר לטעון שהר"י מלוניל והפרישה סוברים שאין תועלת בהכרזות נוספות, וגם אצלם העיקרון המנחה הוא התועלת שיש בהכרזה וכמו כן, ניתן לומר בדעת רש"י שלאחר שיוודע לכל ישראל, גם הוא יודה שאין צורך להכריז עוד, אלא שלדעתו גם לאחר שלושה רגלים עדיין לא נודע לכל ישראל דבר האבדה ויש תועלת בהכרזה, אם לא שהמאבד כבר התייאש. (אם לא היתה תועלת בהכרזה מעבר לשלושה רגלים, לא היתה לרש"י הוכחה שהפסקת ההכרזה היא בגלל היאוש, משום שהיה אפשר לומר שהפסקת ההכרזה היא בגלל חוסר התועלת שבה. ואולי אפשר לומר שהוכחת רש"י היא מעין אסמכתא, ולמעשה גם הוא סובר שדי בהכרזה בשלושת הרגלים מכיוון אז נודע לכל ישראל).

29. כדאי לציין, שעניין ההכרזה 'שלושים יום', מצוי גם בנוגע לדברים אחרים ולא רק בנוגע להשבת אבדה. לדוגמה, המשנה בתחילת פרק שישי של ערכין קובעת: "שום היתומים שלושים יום, ושום ההקדש ששים יום" (רש"י: שמין את הקרקע ומכריזין שלושים יום 'כל הרוצה ליקח יבא ויקח'), אלא ששם בנוסף לעניין של הפרסום, ישנו גם עניין של המתנת זמן עד שאנשים יתעוררו לקנות את השדה.

30. קונטרס 'דיני ומצות השבת אבדה' סעיף ח - מובא 'בספר השבת אבידה כהלכה' (עמ' קעא).

סיכום

בתחילת המאמר עסקנו בשאלת המקור של דין הכרזה, הבאנו מספר דרכים כיצד ללמוד דין זה מתוך הפסוקים, למרות שאינו כתוב במפורש, וראינו כי רווחת התפיסה, שזהו דין דאורייתא שנכלל במסגרת מצוות 'השב תשיבם'.

בהמשך המאמר עסקנו בשאלת קהל היעד, שהיא השורש שמתוכו נמשכים הגדרים של היקף ההכרזה (מקום ההכרזה, ומשך הזמן ההכרזה). עיינו במחלוקת ר"מ ור"י במשנה, והצענו שני הסברים למחלוקת.

ע"פ ההסבר הראשון, בעקבות החורבן, ר"מ משנה את הגדרים של ההכרזה, ומצמצם את ההיקף של קהל היעד מכלל ישראל לשכני אבדה. ר' יהודה אינו חולק על עיקרון זה, אך דורש לשמור על הנוהג שהיה קיים בבית המקדש, ולכן לפיו גם לאחר החורבן מכריזים בשלושה רגלים ואחר הרגל האחרון שבעה ימים.

ההסבר השני הציב מחלוקת עקרונית בין ר"מ לר"י בנושא קהל היעד לאחר החורבן, ואולי אף בזמן שהבית היה בנוי. לפי ר"מ קהל היעד הוא שכני אבדה, ואילו לפי ר' יהודה קהל היעד נשאר כמו בזמן המקדש - כלל ישראל. לסיוע הבאנו את שיטת רבינו יהונתן מלוניל, שפירש את כל המשנה על זמן שהבית היה בנוי, כלומר, מה שהיו מכריזים באבן הטוען לדעת ר"מ אינו מעיקר הדין אלא לרווחא דמילתא. משמע מדבריו שקיימת מחלוקת עקרונית בין ר"מ לר"י מהו קהל היעד.

בתוספתא נפגשנו עם תיאור היסטורי של התקנות שנעשו בנוגע להכרזה לאחר החורבן. ראינו כי בזמנים רגילים תיקנו להכריז שלושים יום. הבאנו את הברייתא המקבילה בבבלי, שבה נאמר שלאחר החורבן התקינו שיהיו מכריזים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות - ללא התייחסות למשך הזמן. הר"י מלוניל פירש שמכריזים בשלושת הרגלים, בשעה שהציבור בא לשמוע את הדרשות ברגלים, ולעומתו הצענו לאחד בין התוספתא לבין הברייתא שבבבלי, הוי אומר, שלאחר החורבן התקינו להכריז בבתי כנסיות ובבתי מדרשות למשך שלושים יום.

באשר ליחס בין מחלוקת ר"מ ור"י במשנה, לבין התקנה שנתקנה לאחר החורבן, טענו שעל פי ההסבר השני, אפשר לראות בתקנה שנתקנה אחר החורבן, יישום שיטתו של ר' יהודה, לפיה היעד ממשיך להיות הציבור הרחב גם לאחר החורבן. בדרך זו נראה שהלך גם הר"י מלוניל, שפירש בברייתא שמכריז בבתי כנסיות ובבתי מדרשות בשלושת הרגלים.

לפי ההסבר הראשון ניתן לשלב את שיטת ר' יהודה רק עם התקנה כפי שהיא מופיעה בבבלי, כלומר ללא קביעה של זמן הכרזה. את ר"מ נוכל לשלב עם התקנה, אם נקבל את הפרשנות ששכני אבדה היינו הכפרים הסמוכים, שאז אפשר לומר שמכריז בבתי הכנסת של אותם כפרים במשך שלושים יום.

להלכה, נפסק בשולחן ערוך שלאחר החורבן מכריזים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, אך לא ניתנה הגדרה של קהל היעד אליו אמורה ההכרזה להגיע, ולכן לא ידענו מה היקף ההכרזה הנדרשת, דהיינו, באלו בתי כנסת להכריז ולמשך כמה זמן. על כן שבנו להתבונן ביסודות הסוגיה - מחלוקת ר' מאיר ור' יהודה, על פי הפרשנויות השונות שהצענו למחלוקת. על פי כללי הפסיקה ועל פי הרמב"ם בפירוש המשנה, הלכה כר' יהודה, ומאחר ולא מצאנו שום סמך לפירוש שיוצא בדעת ר' יהודה על פי ההסבר הראשון, כלומר, שצריך להכריז בשלושה רגלים ואחר הרגל האחרון שבעה ימים, וגם לא שמענו מעולם על מאן דהוא שנהג כך, העדפנו לפרש על פי ההסבר השני. יתר על כן הראנו שגם הר"י מלוניל תפס, שמחלוקת ר"מ ור"י היא מחלוקת עקרונית על היקף ההכרזה, שנובעת מהגדרת קהל היעד.

לאור המסקנות הללו, על פי הפסיקה כר' יהודה, קהל היעד אליו נדרש המוצא להגיע הוא כלל ישראל, אלא שבררנו כי חז"ל הגבילו את הטירחה המוטלת על המוצא - "לא הטריחו רבן באבדה יותר מדאי". על כן גם כשנפסוק שהלכה כר' יהודה, יתכן כי בשל הטירחה הרבה, קהל היעד יצטמצם. פשוט בסברא, שבסולם העדיפויות יקדמו אלה שיש סבירות יותר גבוהה לגבם שמהם באה האבדה.

על פי עקרונות אלו, ולפי מה שבררנו בפוסקים, נראה שאפשר לנסח עיקרון מנחה בקביעת מקום ההכרזה ומשך זמן ההכרזה:

מקום ההכרזה ומשך זמן ההכרזה יקבעו על פי קהל היעד

קהל היעד אליו צריכה להגיע ההכרזה הוא הציבור הרחב הפוטנציאלי,

במתן עדיפות לשכני אבדה,

ובלבד שלא תהא טירחה יותר מדאי.

נספח – מנהג הכרזת המאבד

במקורות אנו מוצאים עדויות שונות על קיומו של מנהג הכרזה ע"י המאבד. הכרזה זו, אינה קשורה לחובת ההכרזה של המוצא. נובעת היא מהבקשה הטבעית של המאבד לאבדתו. להלן, נראה את ביטויי השונים של מנהג זה במקורות.

1. במקורות התנאיים ובגמרא

כפי שראינו לעיל במכילתא דר"י (בדרשה השניה), הדרך בה היה המאבד דורש אחר אבדתו היתה ע"י הכרזה - "עד שיצא עליו כרוזה".

לדעת רש"י (כח ע"א), ב'אבן הטוען' נהגו גם המוצא וגם המאבד להכריז וכך מפרש רש"י את הנאמר במשנה שם: "כדי שילך לביתו שלושה, ויחזור שלושה, ויכריז יום אחד": **ויכריז יום אחד** - אני אבדתי ואלו סימניה³¹.

בירושלמי (פ"ב ה"ז) משמע שהמאבד היה מכריז את סימני האבדה: "אי זהו רמאיז... ואית דמרין: **אזיל לכנישתא ושמע סימנין** ואזל לכנישתא חורי ואמר סימנא, ונסב ליה". משמע מכאן שהיה מצוי שהמאבד היה מכריז על אבדתו ואף על סימניה, ודבר זה היווה פתח לרמאים.

2. תקנת רבינו גרשום מאור הגולה

בשו"ת מהר"ק (סימן קי) כתב על תקנת רבינו גרשום הנוגעת להכרזת המאבד וז"ל: "...עצה עמוקה של אותו צדיק רבינו גרשון מאור הגולה, שתקן להכריז בבית הכנסת לכל מי שאבדה לו אבדה, שיחזירוה המוצאים אותה או שידיעו לו היודעים ממנה דבר, למען יוכל לחזור אחר אבדתו"³². המהר"ק מברר שם שהתקנה מחייבת את השומעים באופן כזה, שאפילו אם נשבעו שלא לגלות כלום על דבר האבדה: "אין בהבטחתו וסודו כלום לדחות תקנת הגאון ר"ג מ"ה אשר הסכימו עליה כל ישראל".

3. הכרזת המאבד בשבת

בשו"ת הרשב"א (חלק ד סימן קד) נידונה שאלה על מנהג זה של הכרזת המאבד: "בני עירנו נהגו להכריז בשבת בבית הכנסת כשנאבדה אבדה. ואמרין: מי שידוע שום דבר באבדת פלוני, שיאמר לפלוני. מהו: יש איסור בדבר זה, או לא?". הרשב"א משיב: "שאין בדברים שום איסור, אלא משום שנראין כעובדין דחול, וכתוב: 'ממצוא חפצך ודבר דבר'. וכאן חפצים המותרים הן. ולא עוד, אלא אפילו כלים שהשבת גופן אסורה בשבת, מותר להכריז: מי שישנה בידו ששיבנה לבעלים. לפי שכל שיש בדברו מצוה, מותר"³³.

31. הרמב"ם (בפיה"מ) והתוס' (כב ע"ב ד"ה "איי") מפרשים שהכרזה זו ביום השביעי, מתייחסת אף היא להכרזת המוצא.

32. נראה לומר כי הסיבה העיקרית לכך שתיקן להכריז דווקא בבתי כנסיות, היא משום ששם הוא מקום כינוס לרבים. וכן במשנה אנו מוצאים מציאות דומה לזה במסכת שבועות (ד', י), שם מתוארת מציאות בה אדם עומד בבית הכנסת ומשביע את הנוכחים שאם יודעים לו עדות יבואו וידועו.

ושמא יש לומר שמעבר לפן הציבורי, בית הכנסת מועיל גם בתור מקום המשפיע על המוצא בעקבות מורא המקדש שבו, שאכן יתרצה וישתדל בהשבת האבדה (על פי סברא זו נוכל אף להסביר מנהג שמופיע ברמ"א (או"ח סימן נד סעיף ג), מה שנהגו לקבול בבית הכנסת שיעשה לו דין בין ישתבח ליוצר).

33. תודה למו"ר הרב יעקב נגן על הפניה זו וההפניה הבאה.

4. היחס בין הכרזת המוצא להכרזת המאבד

מרן רה"י, הרב בנימין יוסף קלמנזון שליט"א, הציע שלש אפשרויות בנוגע ליחס בין הכרזת המוצא להכרזת המאבד.

ניתן לומר, שהיו שני מנהגים של הכרזה. היו מקומות (או תקופות) בהם המוצא היה מכריז, והיו מקומות שהמאבד היה מכריז. על פי אפשרות זו ניתן להבין את המכילתא דר' ישמעאל שם מופיעים זה לצד זה שני פירושים למילים "עד דרש אחיך אתו": אחד מהם מדבר על הכרזת המוצא, ואחד על הכרזת המאבד.

אפשרות אחרת היא לומר שההכרזה היתה נעשית ע"י שני הצדדים: המוצא והמאבד. בתחילה היה המוצא מכריז באופן סתמי על האבדה שמצא, ולאחר מכן בהתייחס להכרזתו של המוצא היה המאבד מכריז על החפץ שאיבד ונותן את סימניו. באופן זה נראה שהבין רש"י (הובא לעיל) שפירש שההכרזה בסוף שבעת הימים היתה נעשית ע"י המאבד. הסיבה מדוע אין המאבד מכריז מלכתחילה על אבדתו היא מפני החשש שמא ישמע רמאי את הסימנים, כפי שראינו בירושלמי (לעיל).

אפשרות שלישית שהכרזת המאבד באה מתוך חשש של המאבד שהמוצא ירצה לקחת את האבדה לעצמו. כך עולה מתקנת רבינו גרשום מאור הגולה.